

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Андрущенко Володимир Леонідович

УДК 336.0

**ФІНАНСОВА ДУМКА ЗАХОДУ:
гене́за та еволю́ція**

Спеціальність 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ, 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів Київського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: заслужений діяч науки України, доктор економічних наук, професор
Федосов Віктор Михайлович, Київський національний економічний університет, кафедра фінансів, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, **Савлук Михайло Іванович**,

Київський національний економічний університет, професор
кафедри банківської справи;

доктор економічних наук, професор, **Василик Остап Дмитрович**,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, завідувач
кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту;

доктор економічних наук, професор, **Степаненко Володимир
Опанасович**, Інститут світової економіки і міжнародних відносин
НАН України, головний науковий співробітник відділу міжнародних
валютно-фінансових відносин.

Провідна установа: Інститут економічного прогнозування НАН України, відділ фінансового і
бюджетного прогнозування, м. Київ.

Захист відбудеться “ 18 ” грудня 2001 р. о 12-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.26.006.01 Київського національного економічного університету за адресою: 03680, м. Київ,
пр. Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного економічного
університету.

Автореферат розісланий “ 16 ” листопада 2001 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

А.М. Поддєрьогін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації обумовлена обставинами внутрішнього і зовнішнього характеру. Україна йде по шляху розвитку ринкової економіки, демократії, правової держави, громадянського суспільства, створюючи суспільно-економічні цінності, які вже існують у західних країнах. Водночас початок третього тисячоліття знаменує глобалізація – наростаючий процес взаємозалежності держав і народів, активізації міжнародних потоків людей, товарів і капіталів, інтенсифікації обміну ідеями, знаннями, інформацією.

За цих умов Україна об'єктивно зближається з країнами Заходу, де розробка питань державних фінансів давно піднялася на рівень високої науково-теоретичної культури та практичної ефективності. Вихідна підстава для дисертаційної роботи полягає в тому, що фінансові знання і досвід, накопичені на Заході, можуть і мають служити інтересам України.

Дисертаційна робота підпорядкована *провідній ідеї* – течії, школи, доктрини науково-теоретичної фінансової думки Заходу мають для нас інтерес у тій мірі, в якій вони: поповнюють потрібний нам запас знань; посилюють розуміння, пояснення, вирішення проблем, що стоять перед Україною; забезпечують необхідну умову розвитку науки – взаємозбагачення ідеями учених-фінансистів різних народів. Автор віддає належне українським і російським ученим-фінансистам, хто давно започаткував традицію студювання західної фінансової думки, чий роботи досконало вивчив, кому зобов'язаний деякими ідеями та верифікацією наукових висновків.

Йдеться про представників вітчизняної фінансової науки дожовтневого періоду: М.М. Алексеєнка, М.Х. Бунге, С.І. Іловайського, І.І. Патлаєвського, М.М. Цитовича, І.І. Янжула, а також 20 – 30-х років: П.В. Мікаладзе, М.І. Мітіліно, Г.І. Тіктіна та інших; російських учених: С.Ю. Вітте, П.П. Гензеля, Й.М. Кулішера, І.Х. Озерова. Особливо значний вплив на погляди автора справила творчість М.Б. Богачевського, Б.Г. Болдирєва, Е.О. Вознесенського, Л.О. Дробозіної, Р.М. Ентова, М.М. Любімова, Г.П. Солюса, В.О. Степаненка, В.М. Суторміної, В.М. Федосова, В.Г. Чантладзе, А.А. Чухно та інших сучасників.

В центрі дослідження знаходяться погляди відомих представників сучасної фінансової думки Заходу: Дж. Б'юкенена, Р. Масгрейва, А. Пікока, Г. Роузена, Дж. Стігліца, Г. Таллока, М. Фрідмена, Д. Хаймана та інших, а також їх попередників, хто справив неминущий вплив на фінансову думку – А. Вагнера, К. Вікселля, Е. Ліндаля, М. Пантелеоні, А. Пігу, В. Парето.

Дана робота знаходиться в ряду сучасних досліджень національних фіскально-бюджетних систем і заходів фінансової політики в країнах Заходу, які ведуть українські вчені, з тою різницею, що головна увага зосереджена на методах і результатах науково-теоретичного осмислення явищ державних фінансів західними ученими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у відповідності з плановими темами науково-дослідних робіт кафедри фінансів Київського національного економічного університету “Теорія та практика управління фінансами в умовах ринкової економіки” (№ державної реєстрації 0196U007509) та ”Реструктуризація фінансової системи в умовах перехідної економіки” (№ державної реєстрації 0101U003065 від 21.03.2001р.).

Досліджувався досвід управління бюджетними системами західних держав на основі програмно-цільових бюджетних технологій, а також питання взаємодії України із міжнародними фінансовими організаціями (МФО) щодо оптимізації державного боргу і більш ефективного витрачання коштів, наданих у порядку фінансової допомоги з боку МФО.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації – досліджування проблем методології та теоретичних основ фінансової думки Заходу, з'ясування етапів її розвитку, оцінка позицій наукових шкіл і поглядів конкретних учених. Значення дисертації для вітчизняної науки і практики полягає в тому, що вона розкриває способи теоретичного мислення на основі методологічних засад, пізнавальних засобів, понять і термінології західної фінансової науки.

Реалізація поставленої мета обумовила такі задачі дослідження:

- визначити зміст поняття “фінансова думка”, розкрити методи дослідницької роботи західних учених-фінансистів;
- переглянути колишні необ'єктивні оцінки західних фінансових теорій;
- дати аналіз суспільного блага як економічної категорії та суспільного вибору як політичної категорії у вченні про державні фінанси;
- розкрити погляди західних учених на концептуальні та прикладні проблеми оподаткування;
- оцінити наукові аргументи і практичний досвід стосовно позикового фінансування державних видатків;
- виявити можливості та довести доцільність творчого застосування теоретичних розробок і практичних рекомендацій представників західної фінансової думки відповідно до умов і потреб України.

Об'єкт дослідження – фінансова думка Заходу як форма науково-теоретичного

відображення явищ і проблем державних фінансів.

Предмет дослідження – внутрішня логіка і структура, генеза та еволюція фінансової думки в основних ідеях, теоріях, концепціях, поглядах, наукових школах західних учених.

Методи дослідження. Виходячи з специфіки теми, методологічну основу дисертації складають теоретичні положення економічної та фінансової науки, роботи відомих вітчизняних і зарубіжних учених, документи міжнародних фінансових організацій і науково-дослідних центрів.

Для вирішення дослідницьких проблем в дисертації використовувалися діалектичний метод і системний підхід, а також концептуально-логічний аналіз (перший розділ); позитивні і нормативні методи дослідження (другий, третій, четвертий і п'ятий розділи); історичний метод (шостий розділ і хронологічні матеріали).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні методологічних засад та розкритті еволюції науково-теоретичних положень течій і шкіл сучасної фінансової думки Заходу з можливим їх використанням у практиці державних фінансів в Україні.

Якнайважливіші результати дослідження, що містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

- Запропоновано визначення фінансової думки Заходу як єдиної в її генезі та еволюції системи мислення, обумовленої спорідненими історичними обставинами, геополітичними умовами, ідейно-цивілізаційними цінностями західних народів;
- Дістала подальшого підтвердження практична близькість поглядів західних науковців на способи трансформації науково-теоретичних доктрин у програми соціально-економічних перетворень і фінансових реформ;
- Більш вичерпно доведена неоднорідна природа державних фінансів, вартісно-економічні властивості яких поєднані з політичними, соціальними, етичними та іншими позаекономічними рисами (на відміну від існуючих інтерпретацій державних фінансів як суто економічної категорії);
- Установлено, що розвиток фінансової думки завжди був орієнтований на основоположні цінності Заходу: ринкову економіку, демократію, правову державу, громадянське суспільство, в залежності від яких знаходиться фінансова думка і фіскально-бюджетна культура;
- Знайдено науково-теоретичне обґрунтування комплексного – соціогуманітарного і прикладного – характеру західної фінансової думки;
- Виявлено, що пріоритет у розробці фундаментальних положень сучасних теорій суспільного блага і суспільного вибору належить представникам італійської та шведської шкіл фінансової науки, що спростовує поширене уявлення про виключну гегемонію англо-американської й німецької шкіл;
- Дістало подальшого підтвердження на основі новітніх джерел, що сучасна фінансова думка зазнала найбільш суттєвого впливу з боку американського (нео)інституціоналізму (Віргінська школа) і німецького ордо-лібералізму (Фрейбурзька школа соціального ринкового господарства);
- Розкрито зміст теоретичної аналогії між державними фінансами і державним господарством у сучасній версії конституційної економіки по виробництву і забезпеченню суспільних благ;
- Сформульовано найважливіші досягнення фінансової думки в ХХ ст. в теорії, практиці, фінансовій політиці;
- Вперше складено хроніки відображеної у науковій літературі ідейно-теоретичної еволюції фінансової думки, а також подій фіскально-бюджетної практики у західних країнах від античної епохи до сучасності. Призначення наведених переліків щорічних

конгресів Міжнародного інституту державних фінансів і Міжнародної фіскальної асоціації в 1938 – 2000 рр., полягає в тому, що вони розкривають проблематику досліджень західних учених-фінансистів у другій половині ХХ ст. і можуть служити корисним порадином при визначенні актуальності та виборі тем дисертаційних робіт.

Практичне значення одержаних результатів полягає в застосовуванні досягнень західної фінансової думки в умовах України; в поповненні вітчизняної літератури роботою, орієнтованою на вирішення проблем сучасної України за допомогою світової фінансової науки.

Результати дисертації відображені у матеріалах розділу “Україна і міжнародні фінансові інституції” Послання Президента України до Верховної Ради “Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2000 році”.

В проведеному в 1992 р. управлінні економіки Тернопільської облдержадміністрації дослідженні в формі колективної монографії “Шляхи розвитку підприємництва в умовах ринку” автор підготував розділ про світовий досвід державного заохочення підприємництва та запропонував оподаткування спадщини та нерухомого майна за взірцями західних країн.

Про розробки бюджетів і кошторисів у західних країнах за програмно-цільовим методом було повідомлено на семінарі “Хід економічних реформ в Україні та в Тернопільській області”, проведеному 24.04.1996 р. Інститутом трансформації суспільства разом із обласною Радою та облдержадміністрацією при сприянні Інституту економічного розвитку Світового Банку та Міжнародного фонду “Відродження”.

Реалізовані впровадження: пропозиції стосовно тактики і стратегії взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями враховані у Посланні Президента України до Верховної Ради „Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році”, розділ „Україна та міжнародні фінансові інституції” (довідка № 4/1 – 04/120 від 11.09.2001 р.); пропозиції щодо формування нової економічної структури України та її адаптації до економіки Європейського Союзу (акт Тернопільської академії народного господарства № 126 – 17/79 від 2.02.2000 р.); рекомендації щодо використання результатів дисертації в навчальному процесі в Академії Державної податкової служби України (довідка від 12.06.2001 р. № 1514) і Тернопільській Академії народного господарства (довідка від 7.09.2001 р. № 126-06/716); опрацювання результатів дисертації в Комітеті з питань бюджету Верховної Ради України (довідка № 06 – 9/22 від 6.09.2001 р.) і в системі Державної податкової адміністрації України (довідка від 7.09.2001 р. № 460/5/11-0216).

Окремі положення дисертації відображені в підручнику “Податкова система України” (К.: Либідь, 1994) з грифом Міністерства освіти України, а також знайшли застосування в лекційних курсах “Основи наукових досліджень”, “Фінансові системи зарубіжних країн”, “Податкові системи зарубіжних країн” за програмами підготовки спеціалістів і магістрів.

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні методологічних засад мислення та оцінці науково-теоретичної творчості західних учених-фінансистів, аналізі основних шкіл і течій фінансової думки Заходу. Наукові положення, розробки, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, одержані самостійно. Переклади з іншомовних джерел, використаних при підготовці дисертації, виконані автором. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Включені до дисертації результати досліджень були оприлюднені на наукових конференціях і семінарах:

1. Науковій конференції, проведеної у Московському фінансовому інституті в

листопаді 1983 р. по комплексній темі “Актуальні проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин”.

2. Науковій конференції “Фінансова криза в Україні: загроза чи реальність?” (Зустріч за круглим столом у Тернопільській академії народного господарства в листопаді 1998 р.).

3. Регіональному семінарі та економічному круглому столі, проведеному 24.04.1996 р. Тернопільською обласною держадміністрацією, “Хід економічних реформ в Україні та у Тернопільській області”.

4. Науково-практичній конференції “Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні”, проведеної у Волинському державному університеті ім. Лесі Українки 2 – 3 червня 1999 р.

5. Четвертій міжнародній науковій конференції “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз”, проведеної у вересні 1999 р. (Ялта – Форос) Тернопільською академією народного господарства спільно з Університетом ім. Й.-В. Гете (Франкфурт-на-Майні, Німеччина).

6. Міжнародній науково-практичній конференції “Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення”, проведеної Державною податковою адміністрацією України та Академією ДПС України 1–2 грудня 2001 р.

7. Науково-практичній конференції “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання”, проведеної у Волинському держуніверситеті ім. Лесі Українки 23 – 24 травня 2001 р.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 33 наукових працях, із них індивідуально написані 25. Загальний обсяг 32 публікацій дослідницького характеру 67,9 др. арк. (автору належить 44,9 др. арк.), із них: три монографії обсягом 53,3 др. арк., у тому числі індивідуальна (21 др. арк.) і співавторство в двох інших обсягом 10,8 др. арк.; 23 статті у наукових фахових виданнях обсягом 13 др. арк., із них 18 без співавторів (11,5 др. арк.); 6 публікацій без співавторів (1,6 др. арк.) за матеріалами наукових конференцій (із них дві міжнародні). Один підручник із грифом Міністерства освіти України обсягом 27,8 др. арк., із яких написано здобувачем 3 др. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел, чотирьох додатків. Роботу викладено на 458 сторінках машинописного тексту, що містять 4 рисунки та 12 таблиць, список використаних джерел із 358 найменувань на 31 сторінці, чотири додатки на 44 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “Вступі” обґрунтовано актуальність теми; показано зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і задачі дослідження; сформульовано об'єкт, предмет і методи дослідження; визначено наукову новизну одержаних результатів і особистий внесок здобувача; вказано на практичне значення та апробацію одержаних результатів дослідження; наведено дані про публікації, структуру і обсяг дисертації.

В розділі 1 “Методологічні домінанти” визначені типологічні риси і функції фінансової теорії, науки, думки як складових пізнавального процесу; розкритий інтегрований характер фінансового знання; охарактеризовані позитивний і нормативний методи дослідження.

Під *теорією фінансів* автор розуміє об'єднане внутрішньою логікою осмислення фінансових реалій пізнавальними засобами умовиводів, дефініцій, концепцій, гіпотез, постулатів. Теорія виконує методологічну, евристичну, координуючу ролі в процесі дослідження.

Фінансова наука – впорядкований процес одержання знань, їх організації та систематизації в світлі певної теорії, а також сума знань про явища державних фінансів, установлені закономірності їх функціонування. Наука передбачає приведення в систему та виклад у спеціальних термінах положень методологічно, теоретично й емпірично озброєного об'єктивного знання. Фінансова наука може бути “чистою” (теоретичною) і прикладною. Близькі за поглядами об'єднання учених-фінансистів за національною і/або світоглядно-методологічною ознаками створюють наукові школи.

Фінансова думка Заходу – процес науково-теоретичного пояснення природи державних фінансів, пізнання фінансових явищ, розуміння практичних проблем. Інтегруючи теоретичні погляди й емпіричні знання, думка є інтелектуальним процесом на будь-якій стадії пізнання – від гіпотези до достовірного знання, від задуму до його здійснення. Думка виконує триєдину пізнавальну функцію: теоретично осмислює державні фінанси; створює нове знання; систематизує достовірні знання для сфери фінансової освіти. Теорія, наука, практика однаково зобов'язані роботі думки. Попри специфіку національних шкіл фінансової думки (спрямування, характер, тематика досліджень) їх науково-теоретичні основи залишаються загальними. В дисертації проводиться теза, що при всьому плюралізмі поглядів на Заході не порушується внутрішня єдність фінансової думки, об'єднаної спільними ідейними засадами та методологічними підходами.

За своїми філософськими поглядами більшість західних учених-фінансистів займають проміжну позицію між ідеалізмом і матеріалізмом, визнають як матеріалістичні, так і ідеалістичні першопричини фінансових явищ. Філософський дуалізм служить основою комбінації позитивних і нормативних методів дослідження. Позитивісти визнають єдиною основою знання незалежний від суб'єктивних оцінок емпіричний досвід. За М. Фрідменом: “Економіка як позитивна наука є засобом дослідницького узагальнення економічних явищ, що може бути використане для передбачення наслідків при зміні тих чи інших обставин”. Нормативна наука визнає історичну, національну, соціальну обумовленість фінансових явищ. Тому вона більш придатна для обґрунтування перетворень і реформ.

Автором дисертації розкрито, що західним ученим-фінансистам властивий антропний (антропоцентричний) метод мислення, що передбачає зосередженість на людині як суб'єкті фінансових явищ, пояснення останніх через поведінкові мотивації людей, діючих у сфері державних фінансів.

В теоретично-вартісному плані сучасні західні вчення опираються на розроблену представниками австрійської, італійської, шведської шкіл фінансової науки суб'єктивістсько-маржиналістську теорію цінності благ, обґрунтовує природу державних фінансів у мінових категоріях ринку та суспільного блага.

Інтенсивність втручання держави в соціально-економічні процеси засобами державних фінансів класифікована в дисертації на нижчий і вищий рівні з відповідною теоретичною підтримкою в ідеях (нео)класичної економічної теорії та монетаризму з одного боку, кейнсіанства, інституціоналізму, ордо-лібералізму, соціал-демократичних поглядів – з другого. Протягом ХХ ст. дані стратегії здебільшого зміщувались своїми елементами в конкретній фінансово-економічній політиці в різних країнах.

В дисертації підкреслений вплив нормативної теорії на сучасне вчення про фінанси та фінансову політику держави загального добробуту. Відведена належна увага фіскально-бюджетним аспектам функціонування німецької моделі держави загального добробуту (соціальне ринкове господарство), а також сучасним схемам використання бюджетних коштів у режимі приватної ініціативи як фактора підвищення суспільного добробуту.

Загалом перший розділ розкриває *проблему* дисертаційної роботи в цілому, що полягає у визначенні функцій, характеру, методів західної фінансової думки як єдиної пізнавальної системи в її генезі та еволюції.

В розділі 2 **“Ринкові спрямування фінансової думки”** йдеться про інтерпретацію ринку як економічної реальності фундаментального значення, а тому і ключового логіко-пізнавального поняття для пояснення природи державних фінансів.

Проаналізовані погляди стосовно сутності суспільних благ і моделі фіскального обміну Вікселля-Ліндаля; постулатів економіки добробуту в фінансовій теорії; вчення про державне фінансове господарство; теорій державних видатків і сучасних технологій бюджетування. Ключовими термінами розділу є ринкові поняття потреби, корисності, блага, обміну, споживання.

В західній науково-теоретичній інтерпретації державний і ринковий сектори концептуально об'єднує спільна поняттєва конструкція – благо (товар, продукт), для сукупності яких розроблена детальна типологічна класифікація. Держав оголошена виробником необхідних суспільству благ і джерелом корисностей, оплачуваних із бюджету. Через систему державних фінансів компенсується нездатність ринку гарантувати блага прав і свобод громадян, безпеки, власності. “Саме теорія “компенсаційних фінансів” стала тим стрижнем, навколо якого були створені нові засоби і методи макроекономічної теорії”.

В даному контексті ідея суспільного блага походить із часів Великої Французької революції. В “Декларації прав людини і громадянина” (1789 р.) соціальна природа особистості була розділена на людину й громадянина, що поставило суспільне благо поряд із приватним, зрівняло їх. Завдяки роботам представників переважно італійської і шведської шкіл, концепція суспільного блага в суб'єктивістсько-маржиналістській вартісній інтерпретації стала консолідуючим ядром теорії державних фінансів.

Ринкові аналоги попиту і пропозиції суспільних благ у моделі Вікселля-Ліндаля західні теоретики уподібнюють функціонування державних фінансів актам купівлі-продажу між державою-виробником і споживачами благ за схемою добровільного фіскального обміну “блага – податки”.

Сучасна теорія державних фінансів розвивається в системі нормативної теорії економіки добробуту. Завдяки унікальним властивостям суспільних благ – невідимості та неконкурентності споживання – в сфері оплачуваних із бюджету благ діє відкритий італійським соціологом В. Парето ефект. Так зване покращення за Парето означає, що суспільні блага створюють можливість поліпшити добробут одних людей, не погіршуючи стану інших. Отже, Парето запропонував етичний ідеал, наближення до якого є нормативним орієнтиром для здійснення фінансово-економічної політики, направленої на максимізацію суспільного добробуту. В дисертації розглядаються також фінансові аспекти теорій добробуту, розроблені Нобелівськими лауреатами Дж. Б'юкененом (1986 р.) і А. Сенном (1998 р.), Р. Ноузіком, Дж. Ролзом та іншими.

В дисертації наведені дефініції державних фінансів західних авторів. Так, для Р. Масгрейва (США) державні фінанси – здійснюваний державою доходно-видатковий

процес; для П. М. Годме (Франція) – суспільне багатство в формі грошей і кредиту; для Д. Свейна (США) – грошові фонди суспільного користування; для П. Сінклера (Велика Британія) – чому і скільки уряд витрачає та якими способами покриває видатки; для Г. Розена (США) – податкова й видаткова діяльність уряду, економіка державного сектора чи просто державна економіка (public economics) і т. п. У подібних визначеннях помітні особливості наукового стилю – номіналістична компактність, ясність, простота.

У роботі “Теорія державних фінансів” (1959 р.) професор Р. Масгрейв (США) започаткував найбільш поширене донині тлумачення трьох функцій фінансів: аллокації або розміщення ресурсів (allocation branch); розподілу доходів і власності (distribution branch); стабілізації соціально-економічного стану (stabilization branch). Відповідно функціональне призначення державних фінансів виражається в залежному від економічних інтересів і політичної волі розподілі наявних фінансових ресурсів між приватним сектором і державою; соціально орієнтованому корегуванні (пере)розподілу доходів і багатств через системи оподаткування та бюджетних трансфертів; зосередження фінансової політики на соціально-економічних параметрах зайнятості, інфляції, економічного росту.

В західній фінансовій літературі, крім поняття „державні фінанси”, вживається близьке, але не повністю тотожне поняття „державне (фінансове) господарство” (англ. – Public Economics, нім. - Staatsfinanzschaft) в розумінні економіки державних доходів і видатків. Державне фінансове господарство функціонує за загальними економічними законами лише частково, з рядом обмежень і особливостей. Допустимі в сфері державних фінансів бюрократично обумовлена ірраціональність чи політично мотивоване витрачання коштів практично виключені в ринковій системі.

Західні вчені-фінансисти активно розробляють проблему екстерналій – тих зовнішніх (побічних) ефектів господарської діяльності, вартість яких не відображають ринкові ціни. Знешкодження негативних ефектів (наприклад, захист природи від забруднення) можливе або за допомогою фіскально-бюджетних заходів (податок – субсидія Пігу), або шляхом приватних угод між господарюючими суб'єктами (теорема Коуза) при сприяттні держави.

Розробка теорій державних видатків пов'язана з іменами тих представників західної фінансової думки (А. Вагнера, Е. Сакса, Р. Масгрейва, Г. Бовена, П. Самуельсона), котрі на відміну від більшості учених, зосереджених на податках, поставили в центр теорії фінансів видатки. Так звана чиста теорія опирається на допущення, що максимізація функції суспільного добробуту при комбінації приватних і суспільних благ неможлива без врахування корисностей, забезпечуваних через видаткову частину бюджету. На цій основі розроблені три варіанти розглянутих у дисертації інтерпретацій споживання “чистих” суспільних благ (на зразок блага національної безпеки): моделі Ліндаля, Бовена, загальної рівноваги. За Самуельсоном, “найкращі в світі” обсяг і структуру державних видатків “можна визначити математично за допомогою маржиналістських характеристик”, що, з нашого погляду, є формалізованою гіпотезою.

Окремий інтенсивний напрямок фінансової думки складають прикладні розробки у США, Канаді, Великій Британії, ФРН бюджетних технологій, що об'єднують процедури планування, аналізу і контролю (програмно-цільові бюджети, бюджетування на нульовій основі, процедури “сансет” та ін.). Дані розробки відображають три тенденції. По-перше, деяку переорієнтацію фінансової думки від питань оподаткування до державних видатків. По-друге, дають зрозуміти, що платники делегують розпорядження податками державним структурам, діючим у

режимі підвищеного менеджменту і посиленого інформаційно-аналітичного забезпечення. По-третє, практичний сенс технологій полягає в раціональному використанні тих коштів, які вивільняються в результаті усунування зловживань і неефективності.

Розділ 3 **“Політичні спрямування фінансової думки”** присвячено поглядам західних учених-фінансистів на функціонування державних фінансів в умовах демократії. Тут висвітлені: демократичні аспекти фінансової думки; вчення про суспільний вибір; парламентські технології приймання фінансових рішень.

Визначний американський учений-фінансист Дж. Б'юкенен розвиває думку, що існує схожість між поведінкою людей на ринку та їх поведінкою в політиці і бюджетному процесі. Він давно розвиває думку, що політична інтерпретація природи державних фінансів на перший план науки виводить питання “фінансової політики, фіскальної соціології та інституційної структури, якими творяться реальні бюджетні рішення”. Крім іншого, демократичні інститути виконують роль політичних інструментів суспільного контролю над джерелами, розподілом і витрачанням бюджетних коштів. Оплата суспільних благ податками, маючи характер обмінного акту (fiscal exchange), запускає механізм державних фінансів, кількісні й якісні параметри яких визначаються в процесі демократичного суспільного вибору.

Західні автори розцінюють теорії суспільних благ і суспільного вибору як свого роду прорив у осмисленні субстанції фінансів демократичної правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою. Ці теорії, взяті вкупі, створили, за твердженням істориків економічної думки Р. Екелунда і Р. Хеберта (США), „нову політичну економію”, що наприкінці ХХ ст. дозволило фінансово-економічній теорії повернути втрачений було статус “дослідження явищ, інститутів, політики і розробки стратегії”, “відродитись як політичній і соціальній науці”.

Судячи по лавині публікацій та викликаному ними науково-теоретичному резонансу, відбулася “революція суспільного вибору”. Здійснений нею поняттєво-пізнавальний переворот збагатив традиційні форми фінансового знання, розширив предмет фінансової науки, модернізував її методологію. Науковий пріоритет у розробці вчення про суспільні блага в комплексі з суспільним вибором належить італійським (А. Де Віті Де Марко, Дж. Монтемартіні, М. Пантелеоні та ін.) і шведським економістам (К. Віксель, Е. Ліндаль). Дж. Б'юкенен у 1986 р. був нагороджений Нобелівською премією (1986 р.) саме за розробку методів аналізу процесу приймання рішень у сфері державних фінансів. У заснованій Б'юкененом Віргінській школі (США) фінансової думки неокласичні погляди переплетені з ідеями неоінституціоналізму.

Теорія політично-процесуальних технологій фінансових рішень, в основі якої знаходиться ідея, що вільні громадяни здатні демократичним порядком прийняти раціональне колективне рішення щодо обсягу і структури бюджету, започаткована в класичній роботі Г. Бовена (США) “Інтерпретація ролі голосування в аллокації економічних ресурсів” (1943 р.). Операційний механізм приймання рішень і формування фінансової політики створюють міжпартійні компроміси, міжфракційні парламентські угоди (логроулінг), торг, лобірування.

Особливо помітний вплив на дослідження впливу бюрократії на обсяг і структуру бюджетів, ефективність витрачання коштів справила робота У. Нісканена (США) “Бюрократія і представницьке правління” (1971 р.). Нісканен розвиває думку, що з метою здобування бюрократичної ренти урядові чиновники прагнуть максимізувати контроль над фінансовими ресурсами. Відомча бюрократія об'єктивно заінтересована в збільшенні бюджетів своїх установ, що створює кумулятивний ефект завищення

обсягу консолідованого бюджету й перебільшення величини держсектора взагалі. Установлено, що починаючи з 60-х років, набуває поширення теорія раціональних очікувань, побудована на постулаті, що навіть активне державне втручання здатне справити лише порівняно незначний вплив на економіку. Раціональні очікування – реальний фактор фінансової політики в тому розумінні, що мистецтво вибору й реалізації через політичні інститути бюджетних пріоритетів при наявних фіскальних можливостях полягає у врахуванні очікувань суспільства.

Завдяки уявленням про державні фінанси у поняттях ринкових мінових актів та конституційно-демократичних процедур приймання рішень оформився науково-теоретичний взаємозв'язок між фінансовою, економічною й політичною системами. В результаті, вважають адепти таких поглядів, відкрились заманливі перспективи розвитку фінансового знання.

В розділі 4 **“Концепції податкових фінансів”** відображено внесок західних учених у теорію і практику податків. Розділ охоплює основні течії фіскальної думки; трактування ухилення від податків та перекладання податків; спеціальні ефекти оподаткування, відкриті Е. Кларком, А. Пігу, Дж. Тобіном.

Визначено, що магістральна лінія фіскальної думки полягає в пошуках ідеальних і/або оптимальних податкових систем. У дослідженнях такого роду були розроблені питання нормативних принципів оподаткування; виникали проекти єдиного податку (Ж. Боден, С. Вобан, Ф. Кене, Е. Де Жірдан, Г. Джордж); поставлена проблема граничних меж оподаткування (П. Леруа-Больє, Ф. Ноймарк, А. Лаффер, М. Фрідмен) з огляду на соціальні, економічні, політичні фактори.

В дисертації узагальнені найбільш відомі зводи принципів, які пропонували для регламентації створення й реформування податкових систем під кутом зору оптимізації взаємин між фіском і платниками (див. табл. 1). Функціональне призначення податків найбільш відображають принцип вигоди (корисності) і принцип платоспроможності, які ведуть генетичне походження від А. Сміта. Опираючись на погляди західних учених-фінансистів, узагальнюючий принцип податкових фінансів ми б сформулювати таким чином: не переобтяжувати громадян і господарство, але й не брати податків менше, ніж необхідно для нормальної діяльності державних інститутів.

Варто уваги, що не всі дослідники однозначно позитивно оцінюють знамениті чотири принципи оподаткування А. Сміта. За свідченням історика англійських фінансів Б. Сабіне, слідування цим принципам на початку ХІХ ст. поставили Велику Британію на грань фінансового банкрутства. Сміт виходив із інтересів платника податків, у нього на першому місці знаходилися індивідуалістичні засади, мікроекономічні наслідки оподаткування. В цьому розумінні заслуга видатного німецького ученого-фінансиста А. Вагнера полягає в тому, що він переорієнтував принципи оподаткування з індивідуалістичних на державницькі позиції, з мікроекономічних на макроекономічні засади (див. табл. 1). За Вагнером, головне призначення податків полягає в їх фіскальній і соціально-етичній функціях. Тим самим той етап фінансової думки, котрий започаткував Вагнер, можна назвати соціально-етичним.

Зазначено, що уніфіковані принципи оподаткування викладені в Основах Світового податкового кодексу, складеного під егідою Організації Об'єднаних Націй. За твердженням розробників Основ, головна запорука успішного функціонування податкової системи – ефективно адміністрування податків, що може забезпечити лише чесна і високо компетентна податкова служба.

В історії податків у ХХ ст. домінують дві події – глобальне розповсюдження

прибуткових податків і запровадження податку на додану вартість. Свого часу оподаткування прибутків нашло підтримку з боку теоретиків і державних діячів різних країн: Е. Селігмена (США), Ф. Еджворта (Велика Британія), Й. Мікеля (Німеччина), Е. Бароне (Італія), Е. Бем-Баверка (Австрія). Загальна тенденція податкових реформ, проведених у західних країнах у 60 – 90 роки, полягає в зниженні прогресії, наближенні до пропорційної шкали. Нобелівську премію 1996 р. розділили У. Вікрі (США) і Дж. Мерлі (Велика Британія), нагороджені за цикл робіт із прикладних проблем оподаткування, зокрема обґрунтування доцільності пропорційної шкали податкових ставок.

Уявлення про акцизи пройшли шлях від образу “голландського чорта” (XVII ст.) до наукової розробки універсальних акцизів, епоха поширення яких розпочалась із введення в Німеччині податку з обороту (1916 р.) і закінчилась введенням у половині країн світу податку на додану вартість.

З існуючих схем класифікації податків у дисертації обґрунтовані переваги класифікації, запропоновані експертами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Однозначна відповідь про оптимальний баланс між усіма видами оподаткування за ознаками податкової бази (податки на доходи, майно та власність, споживання) ще не склалася.

Попри застосування сучасних засобів економічного аналізу, вчення про перекладання податків (shifting) залишається сферою релятивістського знання.

Перекладання податків зберігає донині репутацію майже неприступної проблеми. В роботах Е. Селігмена, П. Самуельсона, Р. Масгрейва, У. Хікс та інших перекладання досліджується як процес трансформації податкових зобов'язань конкретних платників, передбачених законом (до перекладення), в остаточний розподіл податкового тягаря, загальний вплив податків (incidence of taxation).

Західні спеціалісти розрізняють дві форми скорочення податкових зобов'язань потенційними платниками: уникнення податків – мінімізація податків легітимними способами (tax avoidance) і ухилення від сплати податків (tax evasion) – мінімізація податків кримінальними способами.

Таблиця 1

Зведення принципів оподаткування (XVII - XX ст.)

УІЛЬЯМ ПЕТТИ (середина XVII ст.)
РІКАРДО (початок XIX ст.)

АДАМ СМІТ (кінець XVIIст.)

ДАВІД

- людей дратує податок вищий, ніж на сусідів, тому оподаткування має бути пропорційним; - платники ремствують, коли зібрані податки витрачаються безглуздо; - небажання платити виникає у вульгарних умах, але суворі заходи проти неплатників посилюють невдоволення; - кількість податків і вартість їх справляння мають бути мінімальними, а облік платників та оцінка об'єктів зроблені точно; - лишок грошової маси корисно скорочувати оподаткуванням; - податки, витрачені на вітчизняні товари, не шкодять населенню; - надмірні податки спричиняють злидні і деморалізують населення; - збір податків має бути легким, швидким, безболісним. ————— Петти В. Избранные работы. Трактат о налогах и сборах: Пер.с

англ. - М.: Ось - 89, 1997. - С. 27 - 32. - участь у покриванні державних видатків має бути відповідною доходам; - податок має бути точно визначеним щодо часу, способу та розміру, яким і відомим як самому платнику, так і будь-кому іншому; - податок має стягуватись у момент і способом, найбільш зручним для платника; - кожен податок має складати суму якомога меншу зверх того, що поступає в доход держави. ————— Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: Пер. с англ. - М.: Соцэкгиз, 1962. – С. 588 - 589. - зростання виробництва, національного багатства і національного доходу повинне випереджувати підвищення податків і державних витрат; - податки в кінцевому підсумку виплачуються або з капіталу, або з доходу; уряд має заохочувати нагромадження та всіляко уникати оподаткування капіталу; - в інтересах суспільного добробуту податки на передачу майна повинні бути мінімальними, щоб не заважати переходу капіталу в руки ефективних власників; - легкість збирання деяких податків не компенсує їх шкідливого впливу; - велике зло оподаткування полягає не стільки в тому, що воно припадає на ті чи інші об'єкти, скільки в його дії, взятій у цілому. ————— Рикардо Д. Сочинения. Т. 1. Начала политической экономии и налогового обложения: Пер.с англ. - М.: Госполитиздат, 1955. – С. 129 - 132.

Продовження табл. 1

ДЖОН Ст. МІЛЛЬ (середина ХІХ ст.)   ФРАНЧЕСКО НІТТИ (кінець ХІХ ст.)   АДЛЬФ ВАГНЕР (початок ХХст.) " СВІТОВИЙ ПОДАТКОВИЙ КОДЕКС" (кінець ХХ ст.)

- рівномірність податків за критерієм рівновеликих тягот; - не оподатковувати мінімальний доход на рівні вартості предметів першої необхідності, а також заощаджень та інвестицій; - оподатковувати не пропорційно власності, а пропорційно видаткам; - шкоду капіталу завдає не стільки будь-яка податкова система, скільки надмірні масштаби оподаткування; - жодна фіскальна система не обмежується податками на доходи, не зачіпаючи капіталу; - податки, витрачені на обслуговування державного боргу, залишаються капіталом, що перейшов від платників податків до власників капіталу. ————— Милль Дж. С. Основы политической экономии. Т.3: Пер.с англ. - М.: Прогресс, 1981. - С. 156 -182. - не заважати розвитку виробництва; - не скорочувати споживання; - забезпечити стабільне законодавство ("старий податок завжди ліпший від нового"); - по можливості уникати безпосереднього контакту агентів фіску з платниками; - податки повинні бути еластичними щодо змін економічних умов. ————— Нитти Ф. Основные начала финансовой науки: Пер. с итал. - М.: 1904. - С. 315-318.   Принципи: - фіскальний (достатність для фінансування державних потреб); - економічний (реагування на зміну економічних умов, оптимальні об'єкти податків); - соціоетичний (всезагальність і рівномірність оподаткування); - технічний (визначеність, зручність, дешевизна справляння). ————— Финансовая энциклопедия / Под ред. И.А. Блинова, А.И. Буковецкого. - М.: Госиздательство, 1924. - С. 603.   - єдиний кодекс на податки без окремих законів; - відмова від протекційних податків як умова інтеграції в світову економіку; - відмова від податкових пільг та звільнень від податків, заміна їх у разі необхідності субсидіями; - врахування національних особливостей. - орієнтація прибуткового податку з фізичних осіб більше на соціальну справедливість, ніж на мету одержання доходів; - врахування інфляції; - створення ефективної, чесної, компетентної податкової служби як

запоруки успішної податкової реформи. ————— Хасси У.М., Любик Д.С. Мирное налогообложение. Основы Мирowego налогового кодекса: Пер. с англ. – Кембридж (США): Международная налоговая программа Гарвардского университета, 1992. – С. 1 – 25.

Ухилення від податків моделюють як обумовлену багатофакторними мотивами поведінку доходомаксимізуючих суб'єктів. Позитивний аналіз ухилення враховує фактори вигоди, ризику (викриття і покарання), психічну вартість (почуття провини), вибору сфери роботи (легальний чи нелегальний бізнес). Нормативний аналіз інтерпретує ухилення від податків у категоріях функції суспільного добробуту. По теорії ухилення найбільш відомі спеціальні роботи М. Аллінгема (США) і А. Сандмо (Норвегія).

Як показано в дисертації, в американських спеціалістів є докази, що нелегальне ухилення парадоксальним чином навіть посилюється при підвищенні суворості покарань, коли фіска своєю надмірною активністю викликає негативну реакцію суспільства. Службою внутрішніх доходів Міністерства фінансів США була розроблена програма “Порядок 2000”, котра більше побудована на заохоченні виконання законів, ніж на посиленні контрольних і каральних заходів. У західних країнах не допускають, щоб система оподаткування була дезорганізована перекладанням податків, паралізована і деморалізована ухиленням від податків. Оригінальність вкладу Е. Кларка у вчення про податки полягає в тлумаченні податків як форми свідомого самооподаткування громадян демократичного правового суспільства. В теорії концепція Кларка співіснує з більш поширеним поясненням природи податків за схемою фіскального обміну Вікселля-Ліндаля “блага – податки”. Проте, проблема “безбілетного пасажира” (“free rider”) – можливості безплатного користування оплачуваними з бюджету суспільними благами – відкривають шлях поглядам Дж. Б'юкенена, М. Олсона, Ф. Хайека та інших, що ринок і демократія передбачають жорстку фіскальну дисципліну. Отже, апелюючи до переваг добровільної сплати податків або мінової угоди між платником і державою, реалісти визнають і необхідність примусового справляння податків.

Податки Пігу і Тобіна названі за іменами учених, які відповідно запропонували засобами оподаткування контролювати виробництво негативних зовнішніх ефектів та міжнародні переміщення капіталу і валюти.

Установлено лейтмотив західної фіскальної думки: податки створюють фінансову основу цивілізації, конституційного порядку, суспільного добробуту; податкова держава – аналог правової демократичної держави.

Розділ 5 “**Концепції позикових фінансів**” структурно складається з двох підрозділів: “Погляди на природу державного кредиту” і “Сучасна філософія державного боргу”. Наукова дискусія навколо держкредиту зводиться до відповіді на питання: чи дійсно країни з дефіцитними фінансами живуть у борг за рахунок майбутніх поколінь? Не випадково неоднозначні наслідки боргового фінансування залишаються одною з самих полемічних тем академічної фінансової думки, сильним політичним і суспільним подразником. Даним міркуванням підпорядкований зміст розділу: огляд позитивних і негативних рис позикових фінансів; аналіз причинно-наслідкових механізмів, а також цифрової динаміки бюджетних дефіцитів і державної заборгованості та ін.

У дисертації розкриті сутнісно-видові особливості держкредиту, а саме: відмінність і

перевага боргового фінансування державних видатків над податками та емісією полягає в добровільному характері кредитних угод; позикове фінансування державної діяльності – зручний спосіб поведінки політиків, які в такий спосіб пересувають відповідальність за оплату заборгованості на своїх наступників, а в суспільному масштабі з нинішніх поколінь – на майбутні; державна заборгованість, узята в процесі, має по суті безстроковий характер, що радикальним чином відрізняє держкредит від інших форм кредиту та кардинально розширяє фінансові можливості уряду; кредитори держави при умові їх масовості створюють соціальну базу суспільної стабільності та надійну політичну опору державності; непродуктивне витрачання запозичень (“знищення капіталів”) може бути прийнятним для держав із надлишком капіталів, але недопустиме для країн з їх дефіцитом; кредит (особливо міждержавний) знаходиться на лінії стикання міжнародної природи фінансових ринків із інтересами національної держави.

Згідно так званої теореми еквівалентності Рікардо-Барро податки та емісія облігацій державних позик як засоби фінансування державних видатків еквівалентні або нейтральні за своїм впливом на економіку. За Р. Барро, заміна урядових боргових зобов'язань на поточні податкові платежі і навпаки лише взаємно погашає переміщення ресурсів між поколіннями і тому не порушує параметрів висоти проценту, обсягу виробництва і цін. В умовах одночасно співіснуючих декількох поколінь громадян – водночас платників податків і кредиторів держави – теорія Рікардо-Барро означає, що поінформовані громадяни сприймають фінансовий тягар державних видатків як поточно сплачені податки збільшені на величину майбутніх податкових зобов'язань, необхідних для обслуговування та погашення державного боргу. При цьому вибір податків чи позик не впливає на рівень добробуту людей, оскільки реальний податковий тягар у майбутньому буде нижчий у порівнянні з його сучасним рівнем (тобто, з урахуванням дисконту) завдяки вигодам і благам, профінансованими за рахунок сучасних податків.

Протягом ХХ ст. науково-теоретичні уявлення про вплив державного кредиту на фінансово-економічний стан держави зазнавали полярних коливань. Епігони англійської класичної політекономії тримались традиційних поглядів про “нестерпне зло” державного боргу як результату непродуктивних витрат держави. Теоретики “нової філософії державного боргу” (термін уведений у науковий вжиток Г. Моультоном у 1943 р.) позитивно оцінювали державний борг в ролі додаткового джерела фінансування інвестицій і державних закупок. Кейнсіанська школа оголосила дефіцитне фінансування державного споживання панацеєю від кризових явищ ринкової економіки. Адепти сучасного неоінституціоналізму, найбільш яскравим представником якої є Дж. Б'юкенен, займають проміжну позицію між визнанням неминучості використання позикових фінансів і вимогою приборкати дефіцитність бюджетів та скоротити заборгованість.

Прихильники позикових фінансів апелюють до створюваних позиками можливостях інвестицій сучасників у майбутнє та перерозподілу фінансових зобов'язань у часі, противники наголошують на негативних наслідках бюджетних дефіцитів. Конкретна позиція залежить від соціально-економічних обставин та вартісної динаміки обслуговування державного боргу.

В розділі 6 **“Захід і фінансова думка в Україні”** підсумовано основні моменти еволюції західної фінансової думки, наукові досягнення її представників, обґрунтована доцільність взаємодії вітчизняної та західної фінансової думки, що об'єктивно відповідає задачам формування в Україні системи державних фінансів

західноєвропейського типу.

В дисертації узагальнені фактори, що визначають генезу та еволюцію західної фінансової думки. По-перше, впродовж віків у західних країнах вільно співіснують конкуруючі між собою наукові школи; по-друге, методологія досліджень базується на ідейному еkleктизмі та теоретичному плюралізмі; по-третє, в центрі причинно-наслідкового пояснення фінансових явищ знаходяться люди як суб'єкти фіскально-бюджетних відносин; по-четверте, для фінансової науки властиве прагматичне поєднання положень ринкової економіки та державних фінансів як двох взаємодоповнюючих систем суспільного життєзабезпечення.

Схеми (див. рис. 1 і 2) дають наочне уявлення як різні течії та школи західної фінансової думки зв'язані воєдино організацією мислення навколо спільних ідейних і суспільних засад, пізнавальних підходів. Із економічного боку теоретичне фінансове знання опирається на суб'єктивістсько-маржиналістську концепцію вартості, котра оперує категоріями корисності, цінності, власності. В політичній інтерпретації державні фінанси висвітлюються в поняттях вільного суспільного вибору, індивідуальних прав і свобод, демократичного приймання фінансових рішень. Еkleктизм наукових поглядів допускає змішання елементів різних шкіл фінансової думки, а також дозволяє інтегрувати загальні положення з національною специфікою. З погляду західних учених, симбіоз різних наукових підходів забезпечує максимальний пізнавальний ефект.

Як показано в табл. 2, погляди визначних представників економічної думки, позиції створених ними наукових шкіл мали і мають безпосередній вплив на фінансову політику і фіскально-бюджетну практику.

Серед різних течій економічної думки принципам прагматичного поєднання в фінансовій політиці вільного підприємництва з втручанням держави в економіку в найбільшій мірі відповідає сучасний інституціоналізм. Функціональна особливість американського інституціоналізму („конституційної економіки”) та спорідненого з ним німецького ордо-лібералізму („теорії порядку”) полягає в тому, що прихильники даних поглядів не протиставляють ринкову свободу твердому державному порядку та ситуаційному регулюванню економічних процесів. У результаті парадоксальним чином державний контроль над економікою навіть послаблюється за допомогою самої держави, достатньо сильної, щоб забезпечити неухильну дію законів, виконання обов'язків і зобов'язань. Інституціоналізм і ордо-лібералізм – не просто системи теоретичних поглядів, це програми діяльності урядів держав загального благоденства.

Таблиця 2

Фінансова політика в системах економічних поглядів

Основні напрямки економічної думки	Зміст заходів фінансової політики
Адам Сміт і класична школа	Активні заходи фінансової політики не передбачалися; максимальна відстороненість державних фінансів від економічної системи („мінімальна держава”); бездефіцитний бюджет при поміркованому оподаткуванні та обмеженнях державного боргу
Джон М. Кейнс і кейнсіанство	Фінансова політика – основний засіб економічного регулювання та соціальної стабілізації: дефіцитне фінансування видатків, заміщення приватних інвестицій бюджетними, підтримку ефективного попиту
Мілтон Фрідмен і монетаризм	Ідеалізація саморегулюючої дії „невидимої руки” вільного ринку; фінансові заходи: зниження рівня і прогресії податків, раціоналізація видатків, бюджетні профіцити
Джеймс Б'юкенен і (нео)інституціоналізм, Вальтер Ейкен і ордо-лібералізм	Конституційна

регламентація фінансових інститутів і параметрів; обмежене стимулювання виробництва; ліберальне втручання держави в економіку

Значна увага в дисертації відведена перспективам зближення вітчизняної фінансової науки з західною.

Роботи вітчизняних учених, де проблемно розглядалися питання методології та наукового потенціалу західної фінансової думки, пройшли через три історично й доктринально відмінних етапи: 1) дожовтневий (дореволюційний); 2) радянський; 3) сучасний, обумовлені різкими змінами соціально-економічного укладу і національної долі України. Кожен із етапів відмічений окремою світоглядною чи ідеологічною спрямованістю, різними теоретичними настановами, певними принципами і методами дослідження.

В дисертації простежені давні інтелектуальні контакти представників вітчизняної науки із західною думкою, пов'язані з іменами учених-фінансистів XIX – початку XX ст. українського походження М.М. Алексеєнка, С.І. Іловайського, М.І. Мітіліно, Г.І. Тіктіна, М.М. Цитовича, І.І. Янжула, Л.М. Яснопольського та інших. Повної ізоляції від західної фінансової думки не існувало навіть у радянську пору, хоч стосунки з нею мали штучно спотворену форму “критики буржуазних теорій”. Не дивно, що з початком перебудови, а тим більше в роки незалежності, виявилася маса людей, готових сприймати західні ідеї, що називається, з півслова.

В незалежній Україні першими інтерпретаторами тих чи інших положень західної фінансової думки в умовах ринкових і демократичних перетворень стали вчені-фінансисти старшого покоління. Цю роботу продовжують представники нової генерації науковців, яка формується в останні роки.

В сучасних умовах є всі можливості учитися на прикладі Заходу і при його допомозі, що набуває характеру взаємодії. Проте, складність сучасного періоду розвитку фінансової думки в Україні парадоксальним чином спричинена саме повною свободою науково-теоретичного спілкування із Заходом. Західну фінансову думку дехто приймає за таку наукову систему, котра ледве не вичерпує всі можливості думки. Усвідомлюючи переломно-трансформаційний етап розвитку України, автор захищає свій намір посилити теоретичний, прикладний та академічний потенціал вітчизняного фінансового знання за рахунок ресурсів знань західної фінансової думки, в більшій частині ще мало знаних у середовищі вітчизняної науково-фінансової громадськості. Детерміновану національними інтересами науку в озброєнні надбань вітчизняної та західної фінансової думки належить підпорядкувати меті економічного росту, суспільної стабільності, соціального прогресу в Україні.

Рис. 1. Взаємообумовлені зв'язки течій і шкіл фінансової думки Заходу

Рис. 2. Формування класичної теорії державних фінансів

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішена проблема визначення методологічних і концептуальних основ західної фінансової думки в її генезі та еволюції. Доведено, що теоретичні положення наукової думки Заходу мають позитивне значення під кутом зору формування фінансової політики України. Теоретично поглиблено та запропоновано вирішення поставлених наукових задач, а саме: визначено поняття і пізнавальну роль фінансової думки; обґрунтовано вплив на теорію і практику державних фінансів основоположних суспільних цінностей Заходу – ринку і демократії; доведено зв'язок між науково-теоретичними концепціями податкових і позикових фінансів і програмами фінансових реформ у західних країнах; розкрито ідейно-теоретичні положення найбільш впливових наукових шкіл фінансової думки; виявлено наукові пріоритети, розглянуто найбільш важливі теорії державних фінансів. На цій основі розроблено пропозиції щодо удосконалення функціонування державних фінансів України, підвищення рівня підготовки спеціалістів.

Головні науково-теоретичні та практичні результати дисертації полягають у наступному:

1. Показано, що в останні десятиліття водночас із інтенсивною розробкою теорій фінансових ринків і корпораційних фінансів на Заході залишалася актуальною проблематика державних фінансів, що обумовлено зосередженням значної частини фінансових ресурсів у державному секторі. З цього впливає наукова цінність досліджування проблем фінансової теорії і практики. Про значення, яке відводять таким роботам на Заході, свідчить нагородження Нобелівськими преміями Дж. Б'юкенена (1986 р.), У. Вікрі і Дж. Мерлі (1996 р.), Дж. Стігліца (2000 р.) та інших. Доведено, що фінансова думка Заходу – високорозвинена складова частина світової фінансової думки. Тому є підстави рекомендувати впровадження у закладах вищої школи курсу “Світова фінансова думка” по програмах навчання магістрів і аспірантів, вести підготовку по даній тематиці дипломних і магістерських робіт, дисертацій.

2. Знайдено переконливі наукові аргументи, що, концепція суспільного блага – ядро економіко-теоретичного пояснення субстанції державних фінансів. Виходячи з соціальної значущості концепції суспільного блага та опираючись на статтю 1 Конституції, що Україна – демократична, правова, соціальна держава, доцільно ввести в закон про Державний бюджет України спеціальну норму про забезпечення суспільного блага як стратегії вищого державного порядку з підпорядкуванням даній вимозі всіх заходів бюджетно-податкової політики.

Автор прийшов до висновку, що пояснення функціонування державних фінансів у ринкових категоріях обміну за схемою “податки – суспільні блага”, попити, пропозиції, споживання суспільних благ має переконливу наукову аргументацію та важливе соціальне значення.

3. В процесі дослідження доведено, що теоретичний синтез суспільного вибору (Дж. Б'юкенен та ін.) як сукупності демократичних технологій приймання рішень і засобів економічного аналізу має прикладне значення для розробки бюджетів (бюджетування) за програмно-цільовим методом, перспективним для бюджетної практики в Україні. Показано, що складна сфера фінансових явищ постачає унікальний матеріал для розвитку соціологічних і політологічних досліджень.

Взяті разом, теоретичні категорії суспільного блага і суспільного вибору посилюють соціогуманітарний характер фінансової науки, зберігаючи за нею статус прикладного спеціального знання економічного циклу.

4. З погляду автора дисертації, застосування класичного принципу – “Для держави згубні не самі податки, а способи їх справляння” (Ф. Кене) – у вітчизняній фіскальній практиці означає підпорядкування податкової політики засадам соціальної справедливості шляхом забезпечення загальності оподаткування та ефективного адміністрування податків із боку податкової служби.

На підставі західного досвіду наголошено, що ухилення від податків як форма соціально шкідливої поведінки деморалізує населення та знижує наповнення бюджету державними доходами. Тому методи протидії ухиленню від податків в Україні мають бути адекватними масштабам загрози національній фінансовій безпеці.

5. Знайдено підтвердження, що державна заборгованість – (К. Дітцель: “Коли б не було державного боргу, то його варто видумати”) – об’єктивно обумовлена розвитком функції грошей як засобу платежу. В дослідженні показано, що державні фінанси і економіка розвинених країн мають борговий характер. Хоч наукові оцінки ефектів державної заборгованості неоднозначні, у дисертації зазначено, що проблема держборгу не зустрічає на Заході одностороннього негативного відношення. Отже, для вирішення боргових проблем України важливий досвід західних країн. Останній свідчить, що державний борг не створює небезпечних соціально-економічних наслідків, якщо темпи його зростання нижчі від темпів росту валового внутрішнього продукту.

6. Показано, що найбільш визначні твори представників італійської, німецької, шведської шкіл фінансової думки припадають на історичні етапи національного життя. Американська фінансова думка сформувалась пізніше на основі західноєвропейської, але потужно розвинула всі напрямки наукових досліджень, досягнувши особливих успіхів у розробці теорії суспільного вибору і практичних проблем корпораційних фінансів.

7. У процесі дослідження автор переконався, що колишнє необ’єктивне ставлення до західної фінансової думки необхідно відкинути як необґрунтоване з наукової точки зору і неприйнятне з етичних міркувань. Використаний у дисертації комплекс методів дослідження має загальнонауковий характер, він однаковий для вітчизняної і західної фінансової думки. В дисертації визнано відповідність поглядів західних учених-фінансистів критеріям наукової істини.

8. На думку автора, при розробці програм фінансово-економічних реформ в Україні найбільш адекватними сучасному стану вітчизняної економіки і суспільства є положення шкіл американського інституціоналізму та німецького ордо-лібералізму, що передбачають поєднання дії вільного ринку з твердим державно-конституційним порядком. Проте, запропоновані даними науковими школами інструменти фіскально-бюджетного регулювання не можна запроваджувати некритично, без врахування реальних умов, специфіки перехідного періоду, обумовленої всеосяжним і раптовим характером політичних і соціально-економічних перетворень.

9. З позиції автора, взаємовідносини України з міжнародними фінансовими організаціями, її участь у міжнародних фінансових потоках мають відповідати критерію гармонійного поєднання процесів глобалізації (при врахуванні як переваг, так і загроз останньої для відкритих, але слабких економік), регіональної інтеграції та національно відокремлених інтересів.

10. Виконане дослідження показало, що у сфері фіскально-бюджетної практики і фінансової політики варто керуватися висхідною до К. Вікселля і Е. Ліндаля тезою, що

першочергова мета науки полягає в установленні системи оптимальних інститутів, забезпечуючої ефективні бюджети. Дана настанова стосовно сучасного стану державних фінансів України дає підстави запропонувати:

10.1. Один із способів підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів – впровадження розроблених на Заході технологій програмно-цільового бюджетування, що інтегрують бюджетне планування, програмування, приймання рішень із посиленням інформаційно-аналітичним забезпеченням. Брак подібних технологій стримує розвиток засад відповідальності та ініціативи в раціональному використанні фінансових ресурсів у бюджетних установах і організаціях.

10.2. У випадках, коли втручання держави в економічні й соціальні процеси стає необхідним, доцільно дотримуватись таких критеріїв використання фіскально-бюджетних заходів:

- вирішення вітчизняних фінансово-економічних проблем може бути аналогічним як методам, використовуваним у розвинених країнах у сучасних умовах, так і методам, які мали місце в періоди, коли ці країни самі переживали кризи чи здійснювали економічні та технологічні перетворення;

- збалансовано поєднувати використання податкових пільг і вибіркоче субсидування виробництва і споживання;

- здійснювати лише адресну соціальну підтримку населення.

10.3. Доцільно чітко розділити видаткові частини державного і місцевих бюджетів на статті, фінансовані за рахунок податків і позик. За рахунок останніх відносити затрати виключно на інвестиції (“золоте правило” державних фінансів).

10.4. Значну економію бюджетних коштів може забезпечити регулювання завищених тарифів на продукцію (послуги) природних та локальних монополій для бюджетних організацій.

10.5. Як засіб розблокування неоподатковуваних коштів, зосереджених у “тіньовому” секторі, вибіркоче податкова амністія в Україні доцільна лише при умові інвестування легалізованих коштів у вітчизняну економіку.

10.6. Вирішення проблем державного боргу полягає як у розширенні доходної бази бюджету в такій мірі, щоб боргові зобов'язання зростали повільніше, ніж обсяг ресурсів, необхідних для обслуговування держборгу, так і використанні сучасних технологій оптимізації зовнішньої державної заборгованості (профіцити, реструктуризації боргу, обмін боргів на інвестиційні та податкові пільги іноземним інвесторам та ін.).

Основні публікації по темі дисертації

Монографії, підручник:

1. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 1999. – 305 с. – 21 друк. арк.

2. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава – податки – бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія /. – К.: Либідь, 1992. – 328 с. – 20,3 друк. арк. [Особистий внесок – 10 друк. арк.: гл. 1 “Податки в ринковій економіці: теоретичні підвалини”; гл. 2 “Влада і податки”(2.1 “Ідеали оптимального оподаткування”, 2.2 “Між економічною ефективністю і соціальною справедливістю”); гл. 5 “Фіск у сфері прямого особистого оподаткування” (5.1 “Прибутковий податок як фактор господарських рішень”, 5.4 “Податки на капітал”); гл. 6 “Оподаткування споживання”]; гл. 7

“Податковий менеджмент”].

3. Шляхи розвитку підприємництва в умовах ринку: Монографія / Б.М. Андрушків, В.Л. Андрущенко, І.В. Бакушевич та ін. За ред. Б.М. Андрушківа, В.Л. Андрущенка. – Тернопіль: Тернопільська обласна державна адміністрація – Управління економіки; Науково-дослідний інститут “Проблеми людини”, 1992. – 185 с. – 12 др. арк.

[Особистий внесок – 0,8 друк. арк.: підрозділ 1.3. “Суспільство – влада – бізнес: із світового досвіду державного заохочення підприємництва”].

4. Податкова система України: Підручник / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О.

П’ятаченко та ін. За ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 1994. – 463 с. – 27,8 др. арк.

[Особистий внесок – 3 друк. арк.: розділ 3 “Ухилення від податків та їх перекладання”].

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Андрущенко В.Л., Федосов В.М. “Налоговая этика” и налоговая техника в странах капитала // Финансы СССР. - 1975. - № 3. - С. 83 – 88. – 0,6 друк. арк. [Особистий внесок: ідея та опис поєднання етичних і технологічних аспектів оподаткування на прикладі податкових систем держав Заходу – 0,3 друк. арк.].

2. Андрущенко В.Л., Федосов В.М. “Війна з бідністю” в “суспільстві достатку”: надії і розчарування // Економіка Радянської України. - 1975. - № 2.- С. 76 – 82. – 0,6 друк. арк.

[Особистий внесок: суть негативного прибуткового податку як засобу боротьби з бідністю – 0,3 друк. арк.].

3. Андрущенко В.Л., Букин А.П., Федосов В.М. Защита окружающей среды: финансовый аспект // Финансы СССР. - 1976. - № 4. - С. 83 – 89. – 0,8 друк. арк. [Особистий внесок: теоретичне обґрунтування фінансових методів контролю над станом довкілля в країнах Заходу – 0,4 друк. арк.].

4. Андрущенко В.Л. Двойное налогообложение как проблема современного государственно-монополистического капитализма // Финансы СССР. - 1977. – № 10. - С. 75 – 80. – 0,6 друк. арк.

5. Андрущенко В.Л. Энергетический кризис: финансовый аспект // Финансы СССР. - 1979. - № 7. - С. 58 – 63. – 0,7 друк. арк.

6. Андрущенко В.Л. Концепция государственных благ на службе у буржуазной апологетики // Финансы СССР. - 1981. - № 2. - С. 66 – 70. – 0,6 друк. арк.

7. Андрущенко В.Л. “Теория общественного выбора” и управление финансами буржуазного государства // Финансы СССР. - 1982. - № 2. - С. 74 – 77. – 0,5 друк. арк.

8. Андрущенко В.Л. Субъективистская теория стоимости и буржуазное учение о финансах государства // Экономические науки. - 1983. - № 2. - С. 78 – 83. – 0,7 друк. арк.

9. Андрущенко В.Л. Французская революция и развитие финансовых институтов // Финансы СССР. – 1989. - № 9. – С. 68 – 72. – 0,7 друк. арк.

10. Андрущенко В.Л. Західна фінансова думка про природу державних фінансів // Фінанси України. - 1996. - № 9. - С. 21 – 25. – 0,4 друк. арк.

11. Андрущенко В.Л. Орієнтири вітчизняної фінансової думки // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 3 – 11. – 0,6 др. арк.

12. Андрущенко В.Л. Соціогуманітарна доктрина західної фінансової думки // Фінанси України. – 2000. – №7. – С. 3 – 10. – 0,5 др. арк.

13. Андрущенко В.Л. Інституціональна й ідейно-теоретична хронологія фінансової думки Заходу // Науковий журнал. Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – Випуск 9. – С. 60 – 72. – 1,0 др. арк.

14. Андрущенко В.Л. Аналітично-адміністративні технології оптимізації бюджетів на

- субнаціональному рівні (із досвіду західних держав) // Науково-практичний журнал: Регіональна економіка. – 2000. – №2. – С. 151 – 157. – 0,5 др. арк.
15. Андрущенко В. Класно-становий тип прибуткового податку // Вісник податкової служби України. – 2000. – Листопад – грудень. – С. 58 – 63. – 0,5 др. арк.
  16. Андрущенко В. Л. Соціо-етична концепція оподаткування. – Соціально-економічні дослідження в перехідний період (Щорічник наукових праць). Випуск ХІХ / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2000. – С. 418 – 424. – 0,3 др. арк.
  17. Андрущенко В. Філософські основи сучасного вчення про державні фінанси // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Економіка. – 2000. – №7. – С. 74 – 78. – 0,5 др. арк.
  18. Андрущенко В. Сучасні ремінісценції питань оподаткування в трактаті Йозефа Шумпетера “Історія економічного аналізу” // Вісник податкової служби України. – 2001. – Лютий. – С. 53- 59. – 0,6 др. арк.
  19. Андрущенко В. Соціологічний та антропний методи західної фінансової науки // Вісник Національного банку України. – 2001. – №3. – С. 43 – 46. – 0,5 др. арк.
  20. Андрущенко В.Л., Кириленко О.П. Національні схеми бюджетного федералізму // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 26. – К.: ВПЦ “Київський університет”, Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 67 – 74. – 0,5 др. арк. [Особистий внесок: сутність бюджетного федералізму в західних державах – 0,2 друк. арк.].
  21. Андрущенко В.Л. Фіскально-бюджетний інституціоналізм: компроміс етатизму та антиетатизму // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001. – №3. – С. 16 – 20. – 0,4 др. арк.
  22. Андрущенко В.Л. Аналіз державних видатків за методом “затрати – вигоди” (на прикладі бюджетного процесу в США) // Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільської академії народного господарства – 2001. – Випуск 9. – С. 17 –19. – 0,4 др. арк.
  23. Андрущенко В., Кириленко О. Федералізм міжбюджетних відносин: зарубіжні моделі та вітчизняні проблеми // Підприємство, господарство і право. – 2001. - №7. – С. 91 – 94. 0,5 др. арк [Особистий внесок: теорія бюджетного федералізму, розроблена західними вченими-фінансистами – 0,3 друк. арк.].

Статті в інших виданнях:

1. Андрущенко В. Л. Международные налоги как новое явление финансовых отношений // Новые явления в международных валютно-кредитных отношениях: Сборник научных трудов на базе материалов конференции, проведенной в Московском финансовом институте в ноябре 1983 г. - М.: МФИ. - 1985. – С. 125 – 128. – 0,2 друк. арк.
2. Андрущенко В. Про деякі альтернативні методи формування бюджету // Матеріали регіонального економічного семінару: хід економічних реформ в Україні та в Тернопільській області (24.04.1996 р.). - // Економічний часопис. – 1996. – Випуск 4. – С. 30 – 32. – 0,2 друк. арк.
3. Андрущенко В. Л. Підвищення ефективності витрачання коштів за західними бюджетними технологіями // Наукова конференція “Фінансова криза в Україні: загроза чи реальність?” (Зустріч за круглим столом). - Фінанси України. – 1998. - № 12. – С. 106. – 0,2 друк. арк.
4. Андрущенко В. Л. Особливості та завдання національної фінансової думки // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні: Збірник наукових праць на основі матеріалів науково-практичної конференції у

Волинському державному університеті ім. Лесі Українки 2-3.06.1999 р. – Луцьк: Ред.-вид. відділ “Вежа” Волинського держуніверситету, 1999. – С. 446 – 450. – 0,3 друк. арк.

5. Андрущенко В. Західні технології диверсифікації та інтенсифікації інвестицій // Матеріали четвертої міжнародної наукової конференції “Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз”, 13 – 15 вересня 1999 р. – Ялта – Форос. – С. 66 – 70. – 0,5 друк. арк.

6. Андрущенко В. Л. Нормативні принципи оподаткування в історичній ретроспективі // Податкова політика в Україні та її нормативно-правове забезпечення. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (1–2.12.2000 р.). – Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – С.76 – 79. – 0,2 др. арк.

Анотація

Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу: генеза та еволюція. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит. Київський національний економічний університет. Київ, 2001 р.

Розкрито методологію і теоретичні основи фінансової думки Заходу як процесу наукового пояснення суті фінансів і розуміння фінансових проблем.

Графічно представлена ринкова модель фіскального обміну “податки – блага” за Ліндалем. Розроблена концепція “революції суспільного вибору”, здійснена в науці Віргінською школою в США (Дж. Б'юкенен та інші).

Визначено принципи і ефекти оподаткування, критерії оптимальних податкових систем, проблеми ухилення від податків і перекладання податків.

Показано неоднозначні наслідки позикового фінансування, але однобічне сторожке ставлення до держборгу не має підстав.

У розроблених структурно-логічних схемах відображено погляди класиків фінансової теорії як взаємообумовлений комплекс.

Найбільш глибокі ідеї, теоретичні розробки припадали на доленосні періоди становлення державності, особливо в Італії та Німеччині.

В Україні доцільно використовувати як методи, аналогічні практикованим у розвинених країнах у сучасних умовах, так і методи, що мали місце в періоди, коли ці держави самі знаходилися в стані кризи чи здійснювали реформи.

Ключові слова: фінансова думка, державні фінанси, суспільне благо, фіскальний обмін, суспільний вибір, податки, державний борг, бюджет.

Аннотация

Андрущенко В.Л. Финансовая мысль Запада: генезис и эволюция. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.04.01 “Финансы, денежное обращение и кредит”. Киевский национальный экономический университет. Киев, 2001.

В диссертации раскрыта методология, обобщены теоретические основания финансовой мысли Запада в ее структуре, генезисе и эволюции. Достижения западной мысли распространяются и получают признание под влиянием глобализации.

Финансовая мысль – процесс научно-теоретического объяснения сущности и понимания практических проблем государственных финансов. Она интегрирует положения и методы других наук, сочетает позитивные и нормативные приемы исследования, изучает поведение людей как субъектов финансовых отношений.

Концептуальное ядро рыночного направления финансовой мысли – категории общественного блага и фискального обмена по схеме “налоги – обеспечиваемые государством блага и услуги”. В графической интерпретации представлена классическая модель функционирования госфинансов Э. Линдаля. Согласно данной модели, налог теоретически не должен превышать оценку самим плательщиком предоставляемых ему государством и финансируемых за счет бюджетных средств благ, отвечающих его личным выгодам и интересам. В ситуации, когда бюджетные расходы на финансирование определенного блага не выше той величины, при которой субъективно воспринимаемая полезность последней единицы данного блага сравнивается с его налоговой ценой, достигается фискальный оптимум. На этих основаниях разработаны учение о государственном финансовом хозяйстве, “чистая” теория госрасходов, финансовый аспект теории общего благосостояния, концепции современных технологий бюджетирования.

Политическое направление финансовой мысли определено демократическими идеалами западного общества, правовым характером государственности, парламентскими способами принятия финансовых решений. “Революцию общественного выбора” как новое течение финансовой мысли создала Виргинская школа (Р. Вагнер, Р. Толлисон, Г. Таллок и другие). Основатель Виргинской школы Дж. Бьюкенен (США) награжден Нобелевской премией за разработку теории общественного выбора в качестве моста “между поведением людей на рынке и их поведением в политическом процессе”. Противоречивость принятия решений в условиях демократии иллюстрирует парадокс голосования.

Разработки учения о налогах в основном сосредоточены вокруг принципов налогообложения, проектов оптимальных налоговых систем, проблем уклонения от налогов и переложения налогов, влияния налогов на социально-экономические процессы. Наиболее удобная и непротиворечивая классификация налогов предложена Международной фискальной ассоциацией. Кроме фискальной роли, налоговые системы современных стран Запада выполняют функции распределения финансовых ресурсов между рыночным и государственным секторами экономики и социально ориентированного перераспределения доходов.

Научная дискуссия по поводу сущностных черт государственного кредита раскрывает противоречивые последствия долгового (дефицитного) финансирования бюджетных расходов. В течение XX ст. под влиянием конъюнктурных обстоятельств и стоимостной динамики обслуживания госдолга научно-теоретические представления о роли госзаймов менялись полярным образом. Однозначное алармистское отношение к государственной задолженности не имеет веских оснований.

Обобщающие структурно-логические схемы иллюстрируют взаимовлияния взглядов классиков финансовой науки в разработке фундаментальных вопросов теории государственных финансов. Каждое из направлений экономической мысли – школа классической политэкономии, кейнсианство, монетаризм, современный институционализм и ордо-либерализм – предлагают свои подходы к финансовой политике.

Творческие связи отечественной науки о государственных финансах с западной финансовой мыслью по существу никогда не прерывались, а в годы независимости Украины вышли на качественно новый уровень.

В контексте генезиса и эволюции финансовой мысли главный вывод состоит в том, что наиболее глубокие идеи и теоретические разработки приходились на судьбоносные периоды становления государственности, особенно в Италии и Германии. Большинство приоритетов принадлежит западноевропейским ученым, но

сегодня доминирует американская мысль.

В зависимости от обстоятельств для решения финансово-экономических проблем Украины целесообразно использовать как методы, аналогичные практикуемым в развитых странах в современных условиях, так и методы, относящиеся к периодам, когда эти государства сами находились в состоянии кризиса или осуществляли реформы.

Представителям западной финансовой мысли принадлежат крупные заслуги в научно-теоретическом творчестве, создании современной системы финансовых знаний, обеспечении успешного функционирования фискально-бюджетных органов, высоком уровне подготовки специалистов.

Ключевые слова: финансовая мысль, государственные финансы, общественное благо, фискальный обмен, общественный выбор, налоги, государственный долг, бюджет.

Summary

Andrushchenko V.L. Financial Thought of the West: Genesis and Evolution. – Manuscript. The dissertation for a doctor's degree in economic sciences by the speciality 08.04.01 “Finance, Money Circulation and Credit”. The Kyiv National Economic University. – Kyiv, 2001.

Methodology and the theoretical principles of financial thought of the West are investigated. The thought is the process of scientific explanation of the public finance nature and the comprehension of its problems.

A market model of the fiscal exchange by E. Lindahl in the scheme “taxes – goods” is submitted in a diagram. It is revealed that “The Revolution of Public Choice” in public finance was carried out by the Virginia science school in the United States (J. Buchanan a.o.).

The main tax subjects are principles and incidence of taxation, optimization of tax systems, tax evasion.

Debt finance produces discrepant effects, but the alarmistic attitude to national debt is unwarrantable.

The most profound public finance ideas and theories originated in the periods of State formation, specifically in Italy and Germany.

It is advisable to use in the Ukraine analogous methods to those which are practised in western developed countries now, but also the methods in use when those countries themselves were in crisis and transformation are suitable.

Key words: financial thought, public finance, public good, fiscal exchange, public choice, taxes, national debt, budget.

Підписано до друку 14.11.2001 р. Формат 60x90/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8.

Тираж 100 прим. Зам. №980

Видруковано в друкарні Академії державної податкової служби України
08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. К.Маркса,31